

Josepa Cucó Giner

MIRA, ANTROPÒLEG

El cercle màgic: Assaigs sobre cultures, pobles i nacions (1973-2008)

Joan Francesc Mira

426 pp., 2018, València, Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i Investigació

Sota el títol d'*El cercle màgic*, hi trobem un conjunt d'assaigs que abasten trenta-cinc anys de la trajectòria intel·lectual de Joan Francesc Mira. Són textos fins ara dispersos, sovint difícils de trobar. Alguns dels originals són conferències i xerrades, altres han estat ja editats, però sovint tenen la gràcia de presentar-nos la versió més primerenca i antiga d'un text reelaborat més tard. La recopilació neix d'una missió de rescat duta a terme per dues antropòlogues en un territori tan ignot com el que representa el despatx de Mira al seu maset de Castelló. De l'autor, de l'episodi del rescat, dels materials rescatats i del destí d'aquests ens en parlen les expedicionàries i introductores del llibre, Beatriz Santamarina i Teresa Vicente. Més enllà de les seues reflexions, em propose resseguir les navegacions de Joan Francesc Mira en aquests assaigs «entre les costes de l'antropologia social i les illes de la literatura». ¹ En observar diacrònicament què ha escrit i com ho ha escrit, albirem eixa particular mixtura de continguts, motivacions i maneres de narrar recurrents que caracteritza els seus texts no literaris. Precisament, l'interès d'aquesta compilació rau, al meu parer, en el fet que conté una excel·lent mostra diacrònica dels productes miranians.

Com el mateix autor ha confessat més d'una vegada i corroboren els articles que aquí ressenye, la qüestió nacional és el gran tema de la seua obra no literària. L'aborda des de molts angles, prenent com a eix alguns dels materials —continguts i espais com són el territori, la llengua, els mites i els rituals— que es troben a la

¹ Tal com assevera el mateix autor en la breu presentació del llibre *Hèrcules i l'antropòleg*, València, Edicions Tres i Quatre, 1994

base del *treball identitari*.² Entenc l'esmentat concepte com l'activitat personal i col·lectiva de constitució, definició i redefinició de les identitats i diferències ètniques i nacionalitàries. Com a tasca cultural, el treball identitari té una comesa més que notable: fer plausible allò que és possible; això suposa redefinir i objectivar significacions perquè puguen ser incorporades subjectivament i col·lectivament com a plausibles, evidents i naturals. Com a intel·lectual i antropòleg, Mira ha begut dels especialistes del tema i sintetitza els enfocaments que troba més encertats i, de vegades, alguns amb els quals discrepa. Tria, explica, fa accessible i fàcil allò que és intrínsecament complex, i assevera. I tot això ho compon en un suggeridor moviment en el qual, alhora que desmunta els paranys dels discursos dominants, ensenya. Perquè cal remarcar que molts dels seus escrits, tant sobre les qüestions nacionals com sobre altres, tenen un caràcter destacadament didàctic, en què combina el rigor analític i el compromís amb el País. Fins a una dotzena d'articles del volum es mouen en l'òrbita esmentada.³ D'eixe conjunt en destacaré uns pocs que contenen, al meu entendre, alguns dels principals eixos del discurs nacional-identitari del nostre autor.

En l'escrit titulat «Identitat i territori: els cercles de la consciència», el més recent de tots (2008), ens mostra el caràcter de construcció històrica i social de la identitat col·lectiva, en la definició de la qual hi té un paper fonamental el poder; és per això que Mira caracteritza la identitat com un procés intrínsecament «pautat i regulat, i dirigit des de fora», i molt especialment per l'estat nació contemporani. El territori és un dels àmbits identitaris sobre els quals aquest últim desplega el seu omnipotent i omnipotènt poder: regna sobre ell de manera absoluta fins a convertir-lo en «l'espai més poderós de la identificació, de la distinció o separació, i de la lleialtat» de la ciutadania. Al nostre autor li preocupa, i molt, la capacitat de l'Estat per territorialitzar la pertinença, una qüestió que presideix moltes de les seues reflexions i anàlisis.⁴ Em semblen especialment brillants les consideracions sobre les conseqüències identitàries de la divisió provincial al nostre País i sobre l'esforç per contrarestar-les del nacionalisme valencià, entestat des de fa anys a potenciar el fet comarcal.

² Utilitze el concepte de treball identitari en el mateix sentit que emprà Eugenia Ramírez Goicoechea per definir el «treball ètnic», *Etnicidad, identidad y migraciones: Teorías, conceptos y experiencias*, Madrid, Ramón Areces, 2007, pp. 251 i ss.

³ Entre els classificats com a tals en l'índex de l'obra hi ha, concretament, «La sagrada frontera», «Com es pot ser grec per trenta segles» i «La construcció del paisatge agrari: els valencians i la passió per la terra»

⁴ Hom pot resseguir els fils de la territorialitat en els següents assaigs: «La sagrada frontera», «El país i el poble: Comunitat de què?» i «Identitat i festa, o la festa com a espill»

El País Valencià ocupa un lloc central en les inquietuds de Mira, particularment preocupat per la levitat del ser valencià. En l'assaig «El país i el poble: Comunitat de què?», malda per identificar el conjunt de factors «objectius» que podrien servir «de base a la consciència de formar una comunitat nacional o quasi nacional, [...] compacta i diferenciada». Segons Mira, existeixen dos elements clau que podrien afavorir la consolidació de la dita consciència: per un costat, eixe mínim denominador comú que per damunt de fractures i discontinuïtats comparteixen tots els valencians i valencianes, és a dir, la història i el territori, o per a ser més exactes, «un territori definit per la història»; per l'altre, els elements que fonamenten i expressen, a parer seu, la diferència nacional valenciana enfront del conjunt castellano-espanyol: «la catalanitat d'origen i de llengua (expressada ací amb nom i forma de *valencianitat*)».

En aquest volum, el nostre autor també explora alguns signes diacrítics de la cultura valenciana, com són la festa i el paisatge. En «Identitat i festa, o la festa com a espill», examina noves facetes del binomi identitat i territori, tot mostrant les singularitats i ombres del fenomen festiu al País Valencià. Les singularitats tenen a veure amb l'extraordinària estructuració del territori que produeix la festa, i amb la més que extraordinària persistència de la presència i idea de la festa al llarg del cycle anual. Les ombres del dit fenomen apareixen quan hom intenta contestar una pregunta identitàriament important: les singularitats esmentades serveixen per a conferir una nova fermesa al ser col·lectiu valencià? El dictamen de Mira dista prou de ser encoratjador; més aviat apunta a la idea que en el cas valencià, una vegada es traspassen les fronteres de l'àmbit local, la festa esdevé un camí estèril identitàriament parlant.

En «La construcció del paisatge agrari: els valencians i la passió per la terra», Joan Francesc Mira ens presenta els fascinants lligams existents entre el territori i la cultura valenciana i, per fer-ho, desxifra el codi dels tres paisatges agraris que ens són més propis —de marjal, d'horta i els bancals de muntanya—, tots tres construïts pels valencians a còpia d'un esforç desorbitat. La seua suggeridora tesi presenta dos punts centrals. El primer té un caràcter general i afirma que el paisatge agrari és un fet de cultura, és a dir, «és resultat del fet que els valencians són com són: han vist la terra d'una determinada manera, l'han treballada amb un determinat sentit, n'han mantingut relacions que en el fons són una dimensió d'una determinada cultura i d'uns valors». El segon sosté l'existència d'una particular i valenciana *cultura de la terra*, la qual, a més de no ser «reductible a la història dels seus condicionaments» —físics, geogràfics, socials, econòmics i institucionals—, inclou una ètica i una estètica particulars, a la base de les quals es troba una ingent quantitat de treball i una extraordinària qualitat d'aquest.

El text suara esmentat també ens obri la porta a un altre dels temes destacats en l'obra de Mira: la societat rural valenciana i la seua transformació. Un assumpte que nodreix els seus escrits més primerencs —dècada dels setanta i primera meitat dels vuitanta—, al qual va dedicar moltes hores de recerca i bastants llibres i assajos.⁵ Són anys de molta activitat antropològica, durant els quals amplia coneixements, fa treball de camp etnogràfic i connecta amb l'antropologia europea. Són moments en els quals aplica sobre el País Valencià una mena d'antropologia d'urgència amb l'objectiu de rescatar i difondre la complexa diversitat de la cultura popular valenciana, que aleshores estava transformant-se a correccuita.⁶ En eixe context cronològic i temàtic podem situar-hi fins a cinc texts de la compilació,⁷ dels quals en comentaré tres.

Com si fos un tipus ideal weberian, en el treball sobre els «Establiments de la vila del Boixar», Mira ens mostra les bases de funcionament i les característiques d'una comunitat rural valenciana, la qual, al llarg de gairebé cinc segles (del XIV al XVIII), va romandre bàsicament sense canvis substancials. És sobre aquest patró que hom pot projectar l'abast de les transformacions ulteriors, i més concretament aquelles que es produeixen a partir dels anys seixanta del segle passat. Precisament, aquesta és la qüestió de fons que travessa els articles titulats «Cultivats, rurals i rústics» i «Sociedad rural y cambio social», en els quals l'autor tracta, a més, d'esbrinar en què consisteix allò que designem com a popular i/o rural; mentre que el primer estudi posa l'accent en el concepte de cultura, el segon se centra en el de societat. Pel que fa al canvi de la societat i la cultura rural, el diagnòstic de Mira és ben clar, i apunta a l'impacte totalitzador que sobre aquesta *part society with part culture* exercia la llavors anomenada societat industrial.

El darrer bloc de treballs —que coincideix amb els sis últims articles de la compilació— està presidit per la conjunció entre literatura i antropologia, una concurrència que es fa més freqüent a mesura que la passió literària de Mira va guanyant terreny a l'antropològica. Afegiré, tanmateix, un parell de coses al respecte.

⁵ Els assaigs que en aquest volum aborden la qüestió de societat rural i canvi són coetanis de tres treballs importants més sobre el mateix assumpte: *Un estudi d'antropologia social al País Valencià: Villalta i Miralcamp* (1974), *Els valencians i la terra* (1978) i *Vivir y hacer historia* (1980)

⁶ Amb aquesta finalitat posa en marxa diversos projectes, entre els quals destaquen el Museu Valencià d'Etnologia i els quatre volums de *Temas d'etnografía valenciana*

⁷ A més del ja esmentat article «La construcció del paisatge agrari», se situen en aquest àmbit «Cultivats, rurals i rústics», «Establiments de la vila del Boixar», «El pueblo, el toro y los que van por delante» i «Sociedad rural y cambio social»

Primera: malgrat la sonada victòria de la primera, els seus assaigs sempre guarden una penetrant aroma antropològica; segona: com el mateix autor assenyala en el text «Literatura i antropologia», sovint no és gens senzill distingir els escrits dels uns i els altres, antropòlegs i escriptors. Ens presenta les diverses cares de la qüestió en una aguda successió d'arguments i contraarguments, i mostra amb precisió analítica les similituds, diferències i confusions existents entre tots dos. Cal advertir, però, l'afició que té Joan Francesc Mira —i que repeteix en altres ocasions— per desconcertar la lectora i el lector proposant preguntes ambigües o conclusions obertes en lloc de donar respostes i solucions clares. ◀

Carles Cabrera

EL MÓN D'AHIR

La història viscuda: Memòries

Joan B. Culla

430 pp., 2019, Barcelona, Pòrtic

La història viscuda és el títol de la darrera obra de l'historiador Joan B. Culla (Barcelona, 1952). Lliscava jo Twitter avall —talment ell, que confessa haver-se negat en redó a formar part d'aquesta exhibició pública de les xarxes socials!— quan, de sobte, vaig ensopegar amb la piulada d'algú que proclamava amb entusiasme l'aparició estel·lar de les memòries cullianes. Retuitar-ho i agenciar-me el llibre va ser tot u.

L'escriptor es demana si, a l'edat que té, encara no és massa d'hora per encarar el capítol de memòries, però ens confessa que sent que s'està tornant vell. Ho nota per com actuen els joves polítics de la primera línia o en veure la traça amb què manegen els aparells electrònics els estudiants universitaris que es matriculen a les seves classes d'Història de la Universitat Autònoma de Barcelona, a la qual duu vinculat tota la seva carrera. És un món que ja no entén. Per això no és casual que hàgim encetat aquesta recensió esmentant les noves tecnologies, per tal com és evident que sobretot Twitter ha envaït el terreny de la política, i Culla, que no està disposat a entrar en el joc, constata l'estranyesa que li provoca això de la «nova política» i l'empobriment que se'n deriva, de tot plegat. Té la sensació de desplaçat d'un temps, al qual pertany, que a poc a poc va quedant enrere, i, a la vegada,